

שאלה זו נוגעת לדיון המורחב בספרי הפוסקים האחרונים, אודות בהמה האוכלת חמץ בפסח ואוכלת גם דברים המותרים – האם מותר לשתות את חלבה בפסח; יש אוסרים את החלב שבתוך מעת לעת משאכלה חמץ, מפני שהחמץ אסור בפסח במשהו וכל שאין לו ביטול, זה וזה גורם אסור, כשיטת המג"א. ויש מתירים – אם משום שאצל העכו"ם לא היה זה איסור הנאה. אם משום שחמץ שאסור במשהו – אינו אסור אלא באכילה ולא בהנאה, ובאיסורי אכילה זה וזה גורם מותר, או מטעמים אחרים. [המשנ"ב (תמח סקל"ג) הביא את שתי הדעות. ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א קמז) האריך מאד בענין זה ובמסתעף, וזו מסקנתו:

'היוצא מזה דבהמה שנתפטמה בחמץ בפסח וכל איסורי הנאה, אף בלא אכילת היתר כלל – מותרת לאכילה בו ביום, וכן מותר גם החלב שלה אף מבהמת ישראל, ואף שעבר על איסור בל יראה ואיסור הנאה – מותרות, דאיסורא דעבד עבד, אבל הבשר והחלב לא נאסרו בזה... – זהו להורות לדינא, אבל לבעלי נפש ודאי שטוב שיחמיר לעצמו כ"ש אוסרין' ולא לאכול החלב ולא לשחוט עוף שידוע שנתפטמה בחמץ לבד. ובסתמא – אין לחוש אף לבעלי נפש'.

וראה עוד בענין זה בצד המעשי – בידיעון הליכות שדה ('המכון לחקר החקלאות ע"פ התורה' גליון 95) – במאמריהם של הרבנים שלנגר ואפרתי שליט"א].

כמו כן דנו האחרונים על תבואה שנתחמצה ועבר עליה הפסח, וזרעה בקרקע – האם אותם גידולים מותרים אם לאו. ע' בחק יעקב ומקור חיים תמג; שו"ת פרי יצחק ח"א טו.

פרק רביעי – 'רבי ישמעאל'

דף נ

'רבנן סברי... שאין נראות עמו מותרות' – שודאי לא נפלו ממנו. ואם תאמר, אמנם לא היו חלק העכו"ם עצמה, מכל מקום נחוש שמא נזרקו לה – אמנם כן, אלא שלמסקנא אין לאסור האבנים הנזרקות משום 'תקרובת' לפי שאין זו תקרובת כעין פנים, לכן מותרות. ולפי מה שסברנו בתחילה שתקרובת אסורה הגם כשאינה כעין פנים, יש לומר שסברנו שכל שנזרקה חוץ לד' אמות, אפילו בגדר 'תקרובת' אינה (ריטב"א).

מה שכתב שאין לאסור משום תקרובת כי אינן כעין פנים – זה לפי לשיטתו להלן [וכך היא דעת התוס' בד"ה בעינן. וכן משמע מרש"י], שכל שאינו כעין פנים – אינו נאסר כלל משום תקרובת. ואולם הביא שם מהראב"ד שאף שאינו כעין פנים – צריך ביטול (וכן כתב בכנסת הגדולה (יו"ד קלט) בבאור דברי הרמ"ך. ואולם בשער המלך (לולב, דף נב) הרבה להקשות על שיטה זו). ולשיטתו צריך לומר שחוץ לד"א אין זו 'תקרובת' כלל כמש"כ.

'לא קשיא כאן בתפיסה אחת כאן בשתי תפיסות' – הרי"ד (במהדורה תנינא) פרש 'תפיסה' – שטח תפיסתו של המרקוליס, כלומר המקום הפנוי שמסביבו. ומחלוקת ר' ישמעאל וחכמים היא בשתי אבנים שנמצאו בשטח התפוסה, שלר' ישמעאל אסור ולחכמים מותר. ובתוך ד' אמות למרקוליס – הרי זה כמרקוליס עצמו ואסור לכו"ע. וכשנחלקו 'בצד ארבע אמות' הכוונה היא בסמוך לאותן ד' אמות שמסביבו, כלומר בריחוק מהמרקוליס עצמו יותר מד' אמות.

א. לפרוש זה אין צורך להעמיד בגובה המפסיק. אכן אפשר שלדינא דבר המפסיק ייחשב כחוץ לד"א, כלרש"י.
 ב. מה שפרש 'בצד ד' אמות' חוצה להם – כ"פ הר"ח, הרא"ה והריטב"א.

'מנין לתקרובת עבודת כוכבים שאין לה בטילה עולמית שנאמר ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים...' – הגם שלמדו איסור תקרובת מן הכתוב הזה שבתהלים, איסורה מהלכה למשה מסיני ובא דוד והסמיכה במקרא (עפ"י תוס' נב. וכן מפורש בגמרא להלן נב): שאיסור תקרובת הוא מדאורייתא. וכן פסק הרמב"ם ועוד. ואולם יש אומרים שמהתורה אין איסור אלא באכילה ולא בהנאה. עתוס' ב"ק עב: רשב"א קדושין נח).

(ע"ב) 'הכי נמי תרי זיהמומי הוי, חד לאוקומי אילני ושרי וחד לאברויי אילני ואסור' – מבואר בגמרא שזיהום העשוי להברות ולהשביח אינו אסור בנטיעות אלא מראש השנה, אבל עד ר"ה – מותר. [ומה שכתב רש"י 'שלא ימותו הנטיעות' – אין צורך בטעם זה לפי המסקנא שהעמידוהו ב'אברויי'. מהרש"א].

יש לשאול, מדוע נקטה הברייתא מלאכות אלו שאינן אלא תולדות ויש אומרים שאינן אסורות מדאורייתא, והלא הלכה היא בנטיעות שאפילו החרישה מותרת בהן עד ראש השנה של שביעית? – מכאן כתב המאירי שזה ששנו בברייתא 'נטיעות' – לאו דוקא, אלא הוא הדין באילנות גדולים, אלא שדיברו בהווה. ולכן נקטו מלאכות אלו ולא חרישה, שזו לא הותרה אלא בנטיעות. אך אין נראית כן דעת הרמב"ם (שמיטה ג, ט), שכתב התר זה בנטיעות בלבד. ונראה שלשיטתו מה שהותרה החרישה – רק משום קיום הנטיעות שלא ייבשו וימותו (כדאיתא בירושלמי, וכמוש"כ התוס' בתענית ג והריטב"א בסוכה לג), אבל זיהום וכריכה והשקאה וכו' שהותרו כאן – הותרו אפילו באותם שאינם נצרכים לקיומי, כמבואר בגמרא. וזהו חידושה של הברייתא, שמלאכות אלו מותרות אף לאברויי. ולפי האמור שחרישת נטיעות להרמב"ם היא בגדר 'לקיומי', ואעפ"כ לא הותרה לאחר ראש השנה – מבואר שבמלאכות דאורייתא, אפילו לקיומי אסור. ואולם הדבר שנוי במחלוקת הפוסקים (ע"ע במנחת שלמה נא, ח).

'עבודת כוכבים שעובדין אותה במקל, שבר מקל בפניה – חייב... דהוה ליה כעין זביחה' – יש מפרשים (מובא בר"ן) דלא כפרש"י ותוס', שגם אם אין עובדים אותה כלל במקל – חייב. ונקט 'עובדין אותה במקל' לחדש שאעפ"כ פטור על זריקת המקל, לפי ששינה מקשקוש לזריקה (וע"ע להלן).

'ואמאי קרו ליה בנן של קדושים, דאפילו בצורתא דזוזא לא מיסתכל' – על קושית התוס', ע' במובא לעיל מד:

*

'ואמאי קרו ליה בנן של קדושים, דאפילו בצורתא דזוזא לא מיסתכל' – כלומר, לא נקרא 'בנן של קדושים' על שום אבותיו אלא מחמת קדושת עצמו, שהיה מורגל בקדושה כמו בן המורגל בקדושת אביו, וכדרך שאנו אומרים 'בני אברהם...' – שישראל מדוגלים במדתו של אברהם אבינו, היינו אהבת השי"ת, כמאמר רז"ל (בברכות יז). רצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות. כי באמת הוקבעה קדושה עצומה בלב כל אחד מישראל.

וזוהו דלא אסתכל בצורתא דזוזא – שלא היה רואה כלום על הצורה והלבוש, רק הבין הפנימיות... (מתוך מי השלוח ח"א לקוטי הש"ס פסחים קד. ע"ע במובא ביוס"ד שם).

דף נא

'עבודת כוכבים שעובדין אותה במקל – שבר מקל בפניה חייב ונאסרת, זרק מקל לפניה חייב ואינה נאסרת' – אין לפרש 'נאסרת' – העבודת-כוכבים, ולפי שאינה אסורה עד שתעבד (כדלהלן בע"ב), הלכך שבירת המקל הרי היא עבודה האוסרתה – שאם כן אין מובן מדוע בוריקת מקל אינה נאסרת, הלא סוף סוף עבודה, ואע"פ שאין זו זריקה המשתברת – אין צריך 'זריקה משתברת' אלא לענין חיוב העובד וכן לענין איסור התקרובת עצמה, אבל שם עבודה ודאי יש עליה. והראיה – אבני מרקוליס, הגם שאין עליהן איסור תקרובת, זריקתן נחשבת עבודה לענין שהיא עצמה תאסר על ידן, כדלהלן.

אלא ודאי 'נאסרת' מתייחס למקל, כפרש"י. [ורגיל בלשון רז"ל חילופי זכר ונקבה בדוממין, למשל בשבת צט-ק מופיע בכל הסוגיא 'בור' בלשון נקבה; 'מקלו של אהרן, שקדיה ופרחיה' – יומא נב: ובמשנה ר"ה פ"ב 'כיצד ראית את הלבנה, כמה היה גבוה ולאן היה נוטה' – לשון זכר. וכהנה רבות. ובר"ן הגרסא 'נאסר', 'ואינו נאסר'].

'אמר ר' אבהו אמר ר' יוחנן: מנין לזובח בהמה בעלת מום לעבודת כוכבים שהוא פטור, שנאמר זבח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו – לא אסרה תורה אלא כעין פנים' – מצינו כמה שיטות אצל הראשונים, בתיאום ויחוס דברי ר' יוחנן עם הדינים שהוזכרו לעיל; – שיטת התוס' (וכ"נ שיטת רש"י לעיל, עכ"פ בעיקרי הדברים) שר' יוחנן מדבר בע"ז שאין עובדים לה כלל בבהמה, הלכך אם זובח לה בהמה מחוסרת אבר, שאינה ראויה לגבוה, אף לא לבני נח – פטור. אבל אם עובדים אותה בבהמה, אפילו עבודתה בענין אחר ולא בשחיטה – חייב, שהרי לא גרע זה משובר מקל שאמר רב לעיל שחייב.

וכן זה שאמרו שהמנסך עביט של מי רגלים חייב, וכן המחלוקת בשחיטת חגב – מדובר שעבודתה בדברים אלו.

[והרי"טב"א כתב בשם רש"י שבעביט של מי רגלים ובצואה, אף כשאין דרכה כלל באלו – חייב, מפני שיש שם זריקה ממש, ואינו דומה לשבירת מקל שאין שם 'זביחה' אלא כעין ובודמה].

נמצא לפי שיטה זו שלש חלוקות:

- 1) עבדה כדרכה ממש – חייב לכולי עלמא, גם בדבר שאינו כעין עבודות פנים ואינו ראוי לפנים כלל, וכגון זריקת אבן למרקוליס.
- 2) עבדה בחפץ שהוא נעבד אצלה, אבל בצורה שונה מרגילותה; אם היתה צורת עבודתו כעין עבודת פנים – חייב, כגון שבירת מקל לפני ע"ז שדרכה בקשקוש במקל. ואם לאו – פטור, כגון זריקת מקל, שאינה זריקה המשתברת כעין פנים.
- 3) עבדה בדבר שאינו נעבד אצלה כלל ועיקר; אינו חייב אלא אם אותה עבודה ממש ראויה אצל גבוה, כגון ע"ז שאינה נעבדת בבהמה כלל, ושחט לה בהמה, אם היא מחוסרת אבר פטור, ואם לאו חייב.

שיטת הרמב"ן ועוד; אין חילוק בין חפץ הנעבד אצלה ובין שאינו נעבד כלל, בשניהם נחלקו רב ורבי יוחנן האם חייבים על צורת עבודה שהיא כעין עבודות שבפנים, הגם שאינן ראויות לפנים. לרב חייב ולריו"ח פטור.

דף נ

פד. א. האם יש ביטול לתקרובת עבודת כוכבים?

ב. האם יש ביטול לאבני מרקוליס? מה דינה של תקרובת שאינה כעין פנים?

א. אמר רב גידל א"ר חייא בר יוסף אמר רב: אין ביטול לתקרובת עבודת כוכבים (ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים – מה מת אין לו בטלה לעולם, אף תקרובת עכו"ם).

מדובר לענין האיסור, אבל לענין טומאתה מדרבנן, נסתפקו להלן בתקרובת של אכלין (גב) האם מועיל לה ביטול. ע"ש.

ב. מעשה שבאו עובדי כוכבים ונטלו אבנים ממרקוליס וחיופו בהן דרכים; היו חכמים שהחמירו בדבר ופרשו מהן שהרי היו תקרובת ונאסרו לעולם. והסיקו שהואיל ואין תקרובת כזו בפנים, אינה טעונה ביטול כל עיקר (תוס'. ועיי"ב"א), אך כיון שנעשו עבודת כוכבים בכך שניתוספו על המרקוליס, לכך טעונות ביטול. בגדר 'כעין פנים' – מרש"י משמע שכל תקרובת של מיני מאכל הבאים בפנים [כגון ככר לחם – מנחת מאפה תנור], אעפ"י שלא עשה להם עבודה כעין פנים, נאסר. והתוס' חלקו והוכיחו מהסוגיא שכל שאינה עבודה כעין פנים – פטור.

פה. האם המלאכות דלהלן מותרות בשביעית ובמועד?

א. התלעת האילן.

ב. זיהום האילן (=מריחת זבל במקום פגוע להברחת חרקים וכד').

ג. גיזום.

ד. סיכת שמן לגזום; סיכת פגים.

ה. כריכה, קטימה, בניית 'בתים' והשקאה – לנטיעות.

ו. קשקוש (= הפירה ועידור סביב העצים).

א-ב. התלעת האילן וזיהומו מותרים בשביעית, כי אינם עשויים אלא לקיום האילן (ואינם דומים לזיבול הקרקע שאסור בשביעית, שהוא בכלל עבודת שדה וחרם. רש"י). אבל במועד אסורות, שהטירחה במועד אסורה.

אם בהמתנתו לאחר המועד יופסד, יש לומר שמותר משום דבר האבד [ואעפ"י שמשביחו]. ואפשר שאף באופן זה אסור משום טירחה יתרה (שני תירוצי תוס'. המג"א (תקלו סק"י) נקט כתירוץ השני).

יש זיהום שלא נועד לקיום האילן אלא להברותו (הערוך: להאכילו), והוא אינו מותר אלא עד ראש השנה בנטיעות.

ג. גיזום האילן אסור בשביעית ובמועד (שהרי הוא משביח ומפתח את האילן ואינו נצרך לקיום).

ד. סיכת שמן לגזום – מותרת בשביעית ובמועד [והקשו מאי שנא מהתלעה וזיהום שאסור במועד – ולית נגר ולא בר נגר דיפרקינה?].

סיכת פגים (=תאנים בהנשתן) ניקובם ופיטומם, אינה מותרת בשביעית אלא עד ראש השנה, שהרי מלאכה זו מפטמת ומשביחה.

ה. כריכת נטיעות, קטימתן, עשיית בתים להן והשקאתן, מותרת עד ראש השנה ולא בשנה השביעית עצמה (ותולדות 'זורע' הן. ע' ירושלמי שבת ז,ב).

- א. לפרש"י, טעם ההתר הוא משום שתוספת שביעית מדרבנן ולא מדאוריתא. והתוס' פרשו בשביעית בזה"ז דרבנן, או משום שמלאכות אלו אינן אסורות מהתורה.
ב. השקאת אילנות הזקוקים למים לקיומם – מותרת בשביעית.

ו. שני קשקושים הם: אחד נצרך לקיום האילן, לחפות השרשים הגלויים, והוא מותר בשביעית. ואחר לצורך השבחתו – והוא אסור.

דפים נ – נא

פו. מה דינו של העושה את הפעולות הבאות לעבודת כוכבים?

- א. שבר מקל לפנייה.
ב. זרק מקל לפנייה.
ג. ספת לה צואה.
ד. שחט לה חגב.
ה. זבח לה בהמה בעלת מום.
ו. שחט בהמה למרקוליס.

א. שבר מקל לפני עכו"ם; אם אין עובדים לה במקל כלל – פטור, שאינה עבודה כדרכה וגם אין עבודה זו שייכת בפנים. אבל אם עובדים אותה במקל, כגון בקשקוש המקל לפנייה – חייב על השבירה, שהיא כעין שחיטה (רש"י ותוס'). כן אמר רב. ואמרו שלדברי רבי יהודה וחכמים שבברייתא – פטור (וכן י"א בדעת רבי יוחנן, כדלהלן).

יש מהראשונים מפרשים שאפילו אין עובדים לה במקל כלל – חייב.

ב. זרק מקל לפנייה – פטור, מפני שאינה זריקה המשתברת, כזריקת דם על המזבח. ואם דרך עבודתה בזריקת מקל – חייב.

כן פרש"י. ויש שפרשו אפילו עבודתה בקשקוש מקל, הזורק חייב (ער"ן).

ג. ספת לה צואה – חייב. כן שנו בברייתא. והעמידה בצואה לחה שיש כאן 'זריקה המשתברת', אבל בלאו הכי פטור.

א. לפרוש התוס' מדובר בשדרכה בצואה, אבל אם אין דרכה כלל בצואה – פטור. ויש חולקים (עריטב"א).

יש אומרים שלרבי יוחנן להלן פטור.

ב. לכאורה נראה שצואה יבשה המתפוררת בזריקתה – חייב, כדין זריקה המשתברת. (וע' גם בחזו"א מנחות כג,ח שעפר ודבר מפורר בכלל 'זריקה משתברת' [וע"ע מקדש דוד קדשים ז,ד].)

היה דרכה בספיתת צואה – חייב בכל אופן.

ד. שחט לה חגב; ר' יהודה מחייב וחכמים פוטרים. מחלוקתם האם להשוות שחיטת חגב לשחיטת בהמה וכעין פנים הוא, או שמא אין זו שחיטה כלל. לדברי רב שחייב בשבירת מקל, ודאי חייב בשחיטת חגב. מדובר בע"ז שעבודתה בחגב בענין אחר שלא בשחיטה. אבל אם אין דרכה בחגב כל עיקר – פטור לכולי עלמא (תוס'). ויש חולקים. היתה דרך עבודתה בשחיטת חגב – חייב לדברי הכל.

ה. זבח בהמה בעלת מום לעכו"ם; מום שכשר בהקרבת בן נח בבמה לגבוה – ודאי אינו פוטר. אבל מחוסר אבר שפטול בבן נח – פטור. כן אמר רבי יוחנן.

לדעת התוס', אם עובדים אותה בבהמה – חייב עליה אף במחוסרת אבר, ולא דיבר רבי יוחנן אלא כשאין דרכה בבהמה כלל. ויש אומרים שאין חילוק בדבר, וריו"ח חולק על רב שחייב אפילו על שבירת מקל, ולדעתו אין חייבים אלא בראוי לאהל מועד. ולדעת הרמב"ם, מחוסרת אבר גרע משבירת מקל, שגזרת הכתוב הוא לפטור בה.

ו. השוחט בהמה למרקוליס – חייב (ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים אשר הם זנים אחריהם. רבי אלעזר).

דף נא

פז. האם הדברים דלהלן אסורים בהנאה?

א. מקל ששברוהו בפני עבודת כוכבים כצורת עבודה.

ב. מקל שנזרק לפניו.

ג. אבנים שנזרקו למרקוליס.

ד. מעות, כסות וכלים הנמצאים בראשו.

ה. דברים שכיוצא בהם קרבים על גבי המזבה, שנמצאו לפניו.

ו. גינה ומרחץ השייכים לעבודת כוכבים.

א. מקל ששברוהו לעכו"ם כצורת עבודה; לדברי רב שבירתו הרי היא כשחיטת בהמה, ונעשה המקל 'תקרובת' ונאסר עולמית.

ב. מקל שנזרק לפניו – לא נאסר (רב נחמן בשם רב), כיון שאינה זריקה המשתברת – אין זו תקרובת אסורה, שאינה כעין עבודת פנים. (ואע"פ שדרך עבודתה בזריקה זו והזורק חייב. כפרש"י).

ג. אבני בית מרקוליס לא נאסרו משום 'תקרובת', כיון שאין שם זריקה משתברת. אבל בזריקתן שם נהיות כעבודת כוכבים עצמה. הלכך לפי הדעה האומרת שאין עבודת כוכבים נאסרת עד שתעבד, האבן שנזרקה באחרונה אינה אסורה, שהרי לא עבדה. לא נאסרו אלא שאר אבנים, ע"י זריקת אבן נוספת, שהיא עבודת המרקוליס. ולדעת רב אשי, גם האבן האחרונה אסורה לדברי הכל, מפני שנעשית תקרובת לעצמה, והרי נעבדה.

ביטול מועיל לאבני מרקוליס כנוכח לעיל.